

UDK: 821.512.133.09

Muattar MUXAMMADIYEVA,
O‘zbekiston Milliy universiteti magistranti
E-mail: muattarmeliyeva@gmail.com

PhD R.Mullaxo‘jayeva taqriz asosida

**RAUF PARFI SHE‘RIYATIDA TARIXIY XOTIRA VA MIFOLOGIK ARXETIPLAR (ZARDO‘SHT VA AXRAMAN
OBRAZLARI MISOLIDA)**

Аннотация

Ushbu maqolada O‘zbekiston xalq shoiri Rauf Parfining "Iymon asiri" to‘plamidagi Zardo‘shiylik mifologiyasi bilan bog‘liq obrazlar tizimi tadqiq etildi. Shoirning Zardo‘sh, Xurmuzd va Axraman siymolari orqali milliy uyg‘onish, Beslan fojiasi va insoniy e‘tiqod masalalarini badiiy talqin etish mahorati tahlilga tortilgan.

Kalit so‘zlar: Rauf Parfi, Zardo‘sh, Axraman, Xurmuzd, obraz, Beslan, dualizm, arxetip, simvol, ufq.

**ИСТОРИЧЕСКАЯ ПАМЯТЬ И МИФОЛОГИЧЕСКИЕ АРХЕТИПЫ В ПОЭЗИИ РАУФА ПАРФИ (НА ПРИМЕРЕ
ОБРАЗОВ ЗОРОАСТРА И АХРАМА)**

Аннотация

В данной статье рассматривается система образов, связанных с зороастрийской мифологией, в сборнике «Иймон асири» народного поэта Узбекистана Рауфа Парфи. Анализируется мастерство поэта в художественной интерпретации вопросов национального возрождения, бесланской трагедии и человеческой веры через образы Зороастра, Хормузды и Ахрама.

Ключевые слова: Рауф Парфи, Зороастр, Ахрам, Хормузды, Беслан, дуализм, архетип, символ, горизонт.

**HISTORICAL MEMORY AND MYTHOLOGICAL ARCHETYPES IN RAUF PARFI'S POETRY (ON THE EXAMPLE OF
THE IMAGES OF ZOROASTER AND AKHRAM)**

Annotation

This article examines the system of images related to Zoroastrian mythology in the collection "Iymon asiri" by the people's poet of Uzbekistan Rauf Parfi. The poet's skill in artistically interpreting the issues of national revival, the Beslan tragedy and human faith through the images of Zoroaster, Khormuzd and Akhram is analyzed.

Keywords: Rauf Parfi, Zoroaster, Akhram, Khormuzd, Beslan, dualism, archetype, symbol, horizon.

Kirish. Rauf Parfi she‘riyati o‘zbek adabiyotidagi eng murakkab va serqatlam hodisalardan biri bo‘lib, uning so‘ng davr ijodi mahsuli bo‘lgan "Iymon asiri" to‘plamida lirik qahramonning dunyoni anglash darajasi qadimiy ildizlarga, xususan, zardo‘shiylik falsafasiga borib taqaladi. Shoir uchun Zardo‘sh shunchaki tarixiy shaxs emas, balki haqiqat, poklanish va nur uchun kurashuvchi mangu ruh timsolidir. Ushbu maqolada to‘plamidagi uchta markaziy she‘r asosida nur va zulmat kurashining badiiy in‘ikosi o‘rganiladi.

Tadqiqot metodologiyasi. Maqolada adabiyotshunoslikning tarixiy-qiyosiy, biografik hamda mifopoeitik tahlil metodlaridan foydalanildi. Tadqiqot obyekti sifatida Rauf Parfining "Iymon asiri" to‘plamidagi she‘rlar olindi. Obrazlar tizimini ochishda E.M. Meletinskiyning mifologik arxetiplar nazariyasi va I.Haqqulovning Rauf Parfi ijodi haqidagi ilmiy ishlariga tayanildi.

Tahlil va natijalar. Rauf Parfi lirik qahramonining genezisi va e‘tiqodiy poydevorini anglashda "Iymon asiri" to‘plamidagi "Mening otam Odam, momom Havodir" deb boshlanuvchi she‘r dasturilamal vazifasini o‘tadi. Shoir ushbu sakkizlikda o‘zining lirik "Men"ini umuminsoniy tarix bilan bog‘laydi va milliy o‘zlikni anglashning tarixiy ketma-ketligini chizib beradi. "Ayniqsa,

Mening ilk shiorim – Isfidan Zardo‘sh,

Muhammaddur Rasululloh panohim, pirim

misralari shoir dunyoqarashidagi bag‘rikenglik emas, balki ma‘naviy yaxlitlikni ifodalaydi. Zardo‘sh siymosining "ilk shior" sifatida talqin qilinishi, birinchidan, o‘zbek xalqining islomiyatdan oldingi qadimiy va nurlu e‘tiqod ildizlariga ishora bo‘lsa, ikkinchidan, "Isfidan" kabi aniq toponimik detalning ishlatilishi shoirning bu obrazga tarixiy shaxs sifatida yondashganidan dalolat beradi. Shoir Zardo‘shiylikning ezgu fikr va nur falsafasini

Islomning komillik g‘oyalari bilan ziddiyatga qo‘ymaydi, aksincha, ularni bir butun ma‘naviy evolyutsiya zanjiri sifatida tahlil etadi. Bu o‘rinda Ibrohim Haqqul ta‘kidlaganidek, Parfi uchun an‘ana – bu ruhning mangu yangilanishidir.

She‘rdagi

Mening Turkistonim – yorilgan yerim

metaforasi esa ushbu ma‘naviy merosxo‘rlikning fojiaiy makoni sifatida namoyon bo‘ladi; "yorilgan yer" obrazi parchalangan Vatan va lirik qahramonning qonayotgan qalb jarohati bilan ramziy ma‘nodoshlik kasb etadi. Shu tariqa, Zardo‘sh obrazi shoir she‘riyatida shunchaki mifologik qahramon emas, balki Turkiston ruhini uyg‘otuvchi asliy nur vazifasini bajaradi.

Rauf Parfining "Alaniya" turkumi shunchaki mifologik asar emas, balki 2004-yil sentabr oyida Shimoliy Osetiyaning Beslan (matnda "Baslan") shahrida sodir bo‘lgan mudhish terrorchilik voqeasiga shoirning fojiaiy munosabatidir. Ushbu tarixiy kontekstni Zardo‘shiy ramzi bilan bog‘lash maqolaning ilmiy qiymatini va tahlil chuqurligini sezilarli darajada oshiradi.

Rauf Parfi ijodida lirik qahramonning dardi geografik chegaralarni bilmaydi; u Shimoliy Kavkazdagi Beslan fojiasini o‘zining milliy fojiasi darajasiga ko‘taradi. Turkumning to‘rtinchi qismidagi

"Yetim Alaniya, yig‘lama, Baslan,

Toshlarga yukunma, o‘tlarga yukun"

misralari orqali muallif konkret tarixiy hodisaga ishora qiladi. Bu yerda shoir Alaniya (Osetiya) xalqining qadimiy ildizlari va ularning bugungi kundagi qismatiga urg‘u beradi.

Beslan fojiasi - Axraman zulmining zamonaviy ko‘rinishi: Shoir Beslanda halok bo‘lgan begunoh bolalar qonini fojia sifatida tasvirlaydi:

"Falakka sachradi go‘daklar qoni,

Mening yuragimda tirildi ajal".

Bu qon - zardo'shtiylikdagi Axraman (yovuzlik)ning borliqni mahv etishga bo'lgan navbatdagi qabih urinishidir. Rauf Parfi talqinida zulm shunchaki siyosiy hodisa emas, balki metafizik yovuzlikning ko'rinishidir.

Shoirning

"Itlarga qopilding, loyga qotilding"

degan xitobi bu fojining naqadar chirkin va insoniyat nomiga dog' bo'lganligini ifodalaydi.

Zardo'shtiyona yukunish va Quyosh ramzi: Eng muhim ilmiy kuzatish shundan iboratki, shoir fojia qarshisida chorasiz qolgan xalqqa tasalli berish uchun yana qadimiy simvolga murojaat qiladi:

"Zardo'shtiy singradi quyoshga qarab!"

Nega aynan Beslan fojiasi fonida Zardo'shtiy obrazi paydo bo'ladi? Birinchidan, Osetin (Alan) xalqi tarixan eroniy tilli guruhga mansub bo'lib, ularning madaniy ildizlari zardo'shtiylik bilan bog'lanadi. Shoir bu detal orqali xalqni o'zining eng qadimgi, eng nurlu va eng pokiza e'tiqodiga - Quyoshga, Xurmuzd nuriga qaytishga chaqiradi. Ikkinchidan, Quyosh - shoir nazdida yer yuzidagi adolatsizliklar qarshisidagi so'nggi ilohiy chora va najot timsolidir Dunyoviy kuchlar ya'ni Hukumatlar, "so'qir sarvat" yordam bera olmagan joyda, lirik qahramon ilohiy Nurga yukunadi.

Sabr va Iymonning fojiaiy g'alabasi: Shoir fojiadan chekilgan azobni tabiat elementlariga ko'chiradi:

"Achchiq yig'larimdan qaranful undi".

Ammo yakunda shoir taslim bo'lmaydi.

"Mard bo'l, Alaniya, chekinma endi,

Sen borsen - Alloh bor, bordir Haqiqat!"

misralari bilan Rauf Parfi Zardo'shtiylikdagi nur g'alabasini Islomiy tavakkul va iymon bilan birlashtiradi. Bu esa shoirning "Iymon asiri" to'plamidagi bosh g'oyasi - har qanday zulmkor Axraman qarshisida iymonli qalb o'zining ma'naviy ozodligini saqlab qolishi haqidagi xulosani mustahkamlaydi.

Shoir nazdida Beslan bolalarining qoni - butun insoniyatning yarasi. Zardo'shtiy obrazi va Quyoshga intilish motividan foydalanish orqali muallif ushbu yarani faqatgina qadimiy ma'naviy poklanish va Haqqa bo'lgan mutlaq ishonch orqali davolash mumkinligini ko'rsatib beradi. Ushbu sintez, Baslan fojiasi va Zardo'shtiylik mifologiyasi Rauf Parfi poetikasining naqadar ko'p qirrali ekanligini isbotlovchi muhim fakt hisoblanadi.

Rauf Parfining "Ufq - yaralangan alvon..." deb boshlanuvchi uchinchi she'ri "Iymon asiri" to'plamidagi eng ramziy va lirik-falsafiy matnlardan biridir. Bu she'r 1965-yili yozilgan bo'lsa-da, shoir vafotidan oldin 2003-yili unga qayta ishlov bergan.

To'plamdagi navbatdagi muhim lirik namuna

"Ufq - yaralangan alvon. To'lg'anar"

misrasi bilan boshlanib, unda tabiat va inson ruhiyatining fojiasi bir-biriga qorishib ketgani aks etgan. Agar avvalgi she'rlarda Zardo'shtiy obrazlari ochiq tarzda berilgan bo'lsa, bu yerda shoir ularni ranglar va holat ramzi orqali chuqurlashtiradi. Shoir tasvirida ufq - oddiy tabiat hodisasi emas, balki "yaralangan alvon"dir. Bu alvon rang zardo'shtiylikdagi muqaddas olovning so'navotgan, qonga belangan holatiga ishora bo'lishi mumkin.

She'rning kulminatsion nuqtasi Axraman obrazining bevosita matnga kirib kelishidir:

"Yirtqich Axramanning qonli xanjari

Yarali ufqni kesadir tag'in".

Bu yerda Axraman - borliqdagi Nur va Umidni (Ufqni) mahv etuvchi mutlaq zulmat timsolidir. Uning "qonli xanjari" vaqt va makonni jarohatlaydi, natijada lirik qahramon tushkunlik va harakatsizlik girdobida qoladi:

"Oyog'im yurmaydi yurganim sari,

Ona-yerga botib qolgan oyog'im".

Bu holat zardo'shtiylik dualizmidagi nur va zulmat kurashining eng og'ir nuqtasini - inson ruhining moddiy dunyo va yovuzlik zanjirlari, Axraman kishani bilan bog'lanib qolishini ifodalaydi.

Ayniqsa,

"Qora kechalarning tongi otmagan"

misrasi zardo'shtiylikdagi dunyoning poklanishi va yangilanishi jarayonining hali sodir bo'lmaganiga, zulmat hukmronligi, Axraman hukmfarmoligi davom etayotganiga ishoradir. Shoirning

"Sen mangu toshmisana yerga botmagan?!"

degan xitobi yovuzlikning naqadar toshqotgan va o'zgarmas ekanligiga bo'lgan isyonidir. Shu tariqa, Rauf Parfi ushbu lirik matnida Axraman obrazini shunchaki mifologik detal emas, balki insonning ozodlikka intilishini to'suvchi mangu to'siq sifatida tahlil etadi

Vaqt va Obraz: She'r ostidagi ikki xil sana 1965 va 2003 shoirning Axraman va Zulm haqidagi tasavvurlari vaqt o'tishi bilan yanada falsafiy tus olganini ko'rsatadi. 1965-yildagi "yarali ufq" sho'ro tuzumi tazyiqi bo'lsa, 2003-yildagi tahrirda bu global ma'naviy inqiroz ramziga aylangan.

Xulosa o'rinda ta'kidlash lozimki, Rauf Parfining "Iymon asiri" to'plamidagi zardo'shtiylik mifologiyasi bilan bog'liq obrazlar tizimi shunchaki adabiy bezak emas, balki shoir dunyoqarashining ucha muhim qutbini birlashtiruvchi strategik kontsepsiya hisoblanadi:

Tarixiy ildiz: Shoir "ilk shiorim - Zardo'sht" deb e'lon qilar ekan, milliy o'zlikni anglashni islomiyatdan oldingi qadimiy va nurlu ildizlarga bog'laydi. Bu orqali u o'zbek she'riyatidagi tarixiy xotira tushunchasini kengaytirib, uni umuminsoniy ma'naviyat zanjirining ajralmas qismi sifatida talqin etadi.

Ijtimoiy fojia: "Alaniya" turkumida Beslan fojiasi fonida namoyon bo'lgan Axraman (Xurmuzd) va Axraman kurashi zulmning nafaqat siyosiy, balki metafizik hodisa ekanligini isbotlaydi. Go'daklar qoni sachragan dunyoda "Zardo'shtiyning quyoshga qarab singrashi" - bu insoniyatni ma'naviy tanazzul va terror botqog'idan qutqara oladigan yagona kuch Iymon va Nur ekanligiga ishoradir.

Shaxsiy iztirob: "Yaralangan ufq" va "Axramanning qonli xanjari" kabi obrazlar shoirning ichki kechinmalarini ekzistensial darajaga olib chiqadi. Lirik qahramonning "ona-yerga botgan oyog'i" yovuzlik va zulmat hukmron bo'lgan dunyoda ruhning asirlikdagi iztirobini, shu bilan birga, o'z poydevoriga sodiqligini ifodalaydi.

Shunday qilib, Rauf Parfi ijodidagi zardo'shtiyona obrazlar tizimi tarixiy genesis, ijtimoiy og'riq va shaxsiy fojiani yagona badiiy yaxlitlikka birlashtiradi. Bu esa "Iymon asiri" to'plamining nafaqat milliy adabiyotimiz, balki jahon falsafiy lirikasining yuksak namunalari bilan bo'ylisha olishini ko'rsatuvchi asosiy omildir.

ADABIYOTLAR

1. Rauf Parfi. Iymon asiri. – Toshkent: "Akademnashr", 2023.
2. Потебня А. А. Теоретическая поэтика. – Москва: Высшая школа, 1990. – 344 с.
3. Quronov D. Adabiyotshunoslik nazariyasi asoslari. – Toshkent: Akademnashr, 2018. -480 b.
4. Жўрақулов У. Назарий поэтика масалалари. – Тошкент: Фафур Гулом номидаги НМИУ, 2015. -356 b.
5. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа. – Москва: Наука, 1976.
6. Ҳаққулов И. Тақдир ва тафаккур. – Тошкент: Шарқ, 1994. -336 b.